

*Harsányi-Horváth Milán,
Történelem MA szakos hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

Harsányi-Horváth Milán

Görögök a Tiszántúlon: a szentesi Haris család története

Absztrakt

A tanulmány a magyarországi görögség egyik jelentős, de mindeddig figyelmen kívül hagyott családjának, a szentesi Haris családnak történetét mutatja be a 18. század közepétől a család 20. század eleji kihalásáig. Bár a Harisok legendás múltja egészen Konstantinápoly elestéig vezet vissza, a dokumentálható családtörténet első ismert alakja a Kozaniból származó Sotirias, míg a szentesi ág magyarországi megalapítója Pál volt, aki a 18. század közepén költözött a városba. Ő és utódai kereskedelmi tevékenységük révén tekintélyes vagyont szereztek, amelynek következtében meghatározó szerepük volt a szentesi ortodox közösség életében és templomának fenntartásában. A család egyes tagjai a 19. század folyamán országosan is kiemelkedő jelentőségű pályát futottak be. János Szentes első rendes orvosaként a helyi közegészségügy fejlesztésében szerzett érdemeket, Sándor és György pedig a fővárosi közigazgatásban, illetve az igazságszolgáltatásban töltött be fontos pozíciókat. Sándor görög főkonzulként is tevékenykedett, halála után pedig testvére, Pál teljesedett ki e tisztségben, aki előmozdította a magyar-görög kapcsolatokat, a görög nyelv oktatását és a görög diaszpóra kulturális támogatását is. Végrendeletében létrehozta az oktatási és tudományos célokat szolgáló Hariseion Alapítványt. A tanulmány mindemelett kitér a család szentesi örökségének, mindenekelőtt a Haris-háznak és annak helyén felépült Haris-bazárnak történetére, a teljesség igényével pedig kitér a családhoz kapcsolódó helyi legendákra is.

A Haris (eredetileg Harissis) család a gazdag múlttal rendelkező magyarországi görög diaszpóra egyik jelentős képviselője volt, amely elsősorban Szentes városához kötődött a 18. század közepén történt megtelepedésüktől a 20. század elején bekövetkezett kihalásukig. A család tagjai ugyanakkor országos szinten is kiemelkedő pénzügyi és diplomáciai tevékenységet folytattak, történetük azonban mindeddig nem került átfogó feldolgozásra, amely hiányt jelen írásomban szeretném pótolni.

A család történetének feltárása előtt fontosnak tartom megjegyezni, hogy több Haris nevű görög kereskedő család is élt a Magyar Királyságban, amelyeket jelenlegi ismereteink alapján nem lehet a szentesi Harisokhoz kötni. Ilyen például a budapesti Haris-bazárt létrehozó család is.¹ Ez a kutatást is jelentősen megnehezíti, hiszen több, egymással kapcsolatban nem álló Harist kell a családdal foglalkozó történésznek elkülönítenie. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az egyes családok között nem állhatott volna fenn valamilyen fokú rokonság – a görög kereskedőknél nem volt szokatlan, hogy miután megalapozták szerencsájüket, rokonaikat is Magyarországra költöztették a jobb élet reményében –, jelen írásom azonban ennek meghatározására nem vállalkozik.

A szentesi Haris család történetét számos legenda övezi, amelyeket Gulyás Pap Etelka, Szentes legendáit feldolgozó író adott át az utókornak. Kár lenne, ha ezek feledésbe merülnének, ezért a függelékben közlöm írásait, a történelmietlen állításokat lábjegyzetben jelölve. Az első ilyen történet szerint a család őse Haris Tódor volt, aki az utolsó kelet-római császár, Konstantin egyik legkedveltebb vitézeként részt vett Konstantinápoly 1453. évi védelmében az oszmánok ellen. A város bukását megelőzően a császár szívére kötötte, hogy Szent Anasztáziusz ereklyéjét mentse ki a Hagia Sophia székesegyházból, és egy szabad országban építtessen fölé templomot, hogy a szent visszaimádkozza a görögök függetlenségét. Tódor lovag így is tett: Magyarországra menekülve Hunyadi Mátyás szolgálatába állt, és a fekete sereg egyik parancsnoka lett, Szentes határában pedig hatalmas földbirtokot kapott.² Sima Ferenc szerint ez a mai Eperjes és Magyartés területein helyezkedett el, mely határrészeket a régiek Haris földje néven emlegették.³ Fiai, Geraszim és Grácián Mohácsnál II. Lajos testőrségéhez tartoztak, a török hódoltság létrejötte után pedig újból hazátlanok lettek. Tódor lovag leszármazottai, Haris Demeter és Haris György részt vettek Buda 1686. évi visszafoglalásában, majd a törököt kiűzve birtokba vették az ősüknek adományozott szentesi jószágot. A későbbi utódok itt a 18. század végén templomot emeltek, amelyben elhelyezték a

¹ Ráday 2013, 273.

² Gulyás Pap 1937, 3.

³ Sima 1942, 3.

szent ereklyéjét. A császár jóslata beteljesült: rövidesen kitört a görög szabadságharc, Tódor lovag népe pedig visszanyerte szabadságát.⁴ A szentesi ortodox templomban egyébként valóban őriznek egy mumifikálódott ujjpercet, amely a hagyomány szerint Szent Anasztáziusz ereklyéje, azonban autentikum híján annak eredetéről nincs információnk.⁵

Tódor lovagról és leszármazottairól történelmi forrásunk nincs, így ami a Harisok dokumentálható származását illeti, a család első ismert tagja Sotirias, az észak-görögországi Kozáni városának pap-tanítója volt, aki 1746-ban halt meg. A szentesi Harisok első magyarországi őse Pál volt, akit családjá még gyermekkorában csempészett ki az Oszmán Birodalomból egy rizseszsákban, hogy ne vigyék el janicsárnak.⁶ Pontos évszámunk a Harisok – és általánosságban a görögök – Szentesen való megtelepedéséről nincs.⁷ Annyi bizonyos, hogy az 1754. évi országos görög összeírásban már a tekintélyesebb szentesi görögkeletiek – köztük a Gyuricza, Hadzsy és Kállay családok – is szerepelnek, a Harisok azonban ekkor még sem itt, sem egész Csongrád vármegyében nem kerültek összeírásra.⁸

Pál Szentesen vásárolt egy vályogházat, amelynek helyére később a híres Haris-házat húzták fel. Pál fiai Mihály és János voltak, akik szatócskodással, valamint marhakereskedelemmel szereztek tekintélyes vagyont. Mária Terézia 1774. évi intézkedése értelmében a Magyarországon és az örökös tartományokban letelepedni szándékozó külföldi kereskedőknek hűségnyilatkozatot kellett tenniük, melynek hatására Szentesen János is felesküdt, és nyilvánosan megerősítette, hogy az uralkodó lojális alattvalójaként elfordul a török hatalomtól. Később, II. József türelmi rendeletének köszönhetően az ortodoxok is szabadon gyakorolhatták vallásukat, így a jómódú helyi családok – köztük a Harisok – 1784-ben létrehozták saját egyházközségüket Szentesen, majd 1786. december 8-án felszentelték a templomukat.⁹ Ennek kegyurai a Harisok voltak,¹⁰ és egy 1894. évi cikk szerint „a helybeli görög egyház minden ügyében” ők mondták ki az utolsó szót.¹¹

⁴ Gulyás Pap 1937, 3.

⁵ Füzesi Zsolt atya szíves adatközlése, 2026.

⁶ Papp 1999, 319.

⁷ Mód 2025, 106-108.

⁸ HU MNL OL C.42.19.d Acta Fasc. 2. No. 8. 42.

⁹ Mód 2003, 35-37.

¹⁰ Fogas 1997, 4.

¹¹ *A görög paplak* 1894, 2.

Az egykori Haris-ház Szentesen. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának tulajdona.

A Harisok az első koalíciós háború alatt a Habsburg-házat anyagilag is támogatták. Ahogy a bécsi görög újság 1794. március 21-i számában írja: „A hazaszeretetet, amelyet a magyarországi görögök és II. Ferenc császár hű alattvalói mindig tápláltak, most azzal mutatták ki, hogy mindegyikük, köztük Ioannis és Mihail Hariszisz is hozzájárult a háborús terhek csökkentéséhez.” Az a nézet terjedt el, hogy ezért nemességet is kaptak,¹² ami azonban csak féligazság. A király valóban magyar nemességet és az Arad vármegyei Vaszója (Vészalja) községet kívánta adományozni János özvegyének és öt gyermekének, de mivel nem fizették ki a nemesítéshez meghatározott összeget, az adományozás megghiúsult. A család 1892-ben kérelmezte is állítólagos magyar nemességük megújítását és a „szentesi” előnév felvételét, de mivel a vizsgálat során kiderült, hogy korábban sem voltak nemesek, a hatóságok ezt elutasították.¹³

A családi vagyont János vitte tovább, aki a nagykőrösi Popovits Szófiát vette feleségül. Nyolc gyermekük született: Demeter, István, Anna, Mária, Tivadar, Szilárd, Katalin és Kristóf. Atyjuk, majd édesanyjuk 1828. dec. 18-án bekövetkezett halálát követően ők örökölték meg a szentesi ingatlanokat.¹⁴ A Haris-házat Tivadar vette át testvéreitől. Az 1848-49-es szabadságharc leverése után a császári hatalom által kinevezett szentesi tanácsnokok egyike ő

¹² Caruha 1998, 12-13.

¹³ HU BFL IV.1402.b 760/1892, 1-8.

¹⁴ Alapkövetétel 1892, 1.

volt, mint „Ő Felsége törvényes Urunk Királyunk és az Uralkodó Ház eránti tántoríthatatlan hűségéről ösmeretes egyén.”¹⁵ Tivadar tovább építette a Haris-házat, majd 1864. április 24-án bekövetkezett halála után bátyjának, Demeternek fiai, János, Sándor, György és Pál örökölték meg.¹⁶ Az épület lebontása 1892-ben kezdődött meg, helyére pedig egy új üzletház, az úgynevezett Haris-bazár épült, amely ezen év novemberére el is készült. A régi épület ugyanis már rendkívül rossz állapotban volt, és az egész város kívánsága volt, hogy a piac központját ne csúfítsa tovább. Az alapkőletétel egyébként közérdeklődés tárgya volt, mivel görög hagyomány szerint történt. Az alapkő egy ortodox pap által lett megszentelve, majd pénzt és emlékiratot – amely a család történetének részletes krónikáját tartalmazta, és amelynek szövegét az újság is közölte – helyeztek el benne. Végül egy fehér bárányt áldoztak fel rajta, amelynek húsát a munkások kapták meg. A bazár több üzletnek is otthont adott, de az 1920-as évekre ennek az állapota is egyre inkább romlani kezdett, valamint egyszintes épületként már nem illett a közben mellette felhúzott többszintes épületekhez. Tervbe vették kibővítését és felújítását, de ez a gazdasági világválság majd a világháború miatt nem történt meg. A Haris-bazár az 1960-as évek végéig állt, ekkor döntöttek lebontásáról. Helyére 1973-ra felhúzták a ma is igen megosztó, Fehér Házként emlegetett szalagházat.¹⁷

Myra-i Szent Miklós templom és a Fehér Ház, 2019. Globetrotter19 felvétele.

¹⁵ Páhi 1973, 408-409.

¹⁶ *Alapkőletétel* 1892, 1.

¹⁷ Labádi 2002, 2.

Haris Demeter fiai mind tekintélyes életutat jártak be. Közülük hárman (Sándor, György és Pál) a fővárosban emelkedtek fel, és a Deák Ferenc utca 12. szám alatt éltek.¹⁸ Ezt még Lipótváros születésekor, az 1789. évi telekárveréskor szerezte meg nagyapjuk,¹⁹ aki 1792-ben pesti polgárjogot is kapott.²⁰ János (†1889²¹) Szentesen maradt, és az orvosi pályára lépett; 1846-ban ő lett a város első rendes orvosa, úgynevezett orvos-tanára, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a helyi közegészségügy fejlődésében. Hivatalba lépésekor vállalta, hogy a szegény betegeket ingyen gyógyítja, és kezdeményezésére a rászorulóknak ingyen orvosságot kaptak a város költségén. Fontos szerepe volt a himlőoltás elterjesztésében is, ugyanis javaslatára a városi tanács felszólította a polgárokat gyermekeik beoltására, a papokat pedig arra kérte, hogy a templomokban is ismertessék az oltás fontosságát. Ennek következtében a városban szinte minden gyermeket beoltottak. 1846-ban a szifilisz elleni fellépésének köszönhetően a prostituáltakat rendszeres orvosi vizsgálatra kötelezték, ami úttörő határozatnak számított országos viszonylatban is, mivel hasonló szabályozás csak 1849-ben született. Mindemellett részt vett a kocsmák, vendéglők és italmérések orvosrendőri ellenőrzésében is.²² Orvosi szakkönyvet is írt *Dissertatio inaug. medica de officiis circa gravidas* címmel.²³ Egy, a halála után egy évvel íródott cikk – amely a „paragrafus ember” elnevezéssel tisztelte meg – páratlan jó emberként írja le, akinek csupán annyi hibája volt, hogy sokat szeretett beszélni. Egyesek szerint túl sokat. Idézem: „Ingyen gyógyított. De nem sokáig tehette, mert betegei mind fölkeltek az ágyukból, hogy jóindulatú és oktató sok beszédjétől menekedhessenek. Nem tudom igaz-e, azt mondják, hogy egyik betegének nem volt már jártányi ereje, hogy fölkeljen és hogy menekedjék tőle, orvosság helyett lenyelte a kanalat. Még ez sem okozott neki annyi kint, mint Haris dr.-nak óra hosszáig tartó elméleti fejtegetése a betegség romboló hatásáról... Ilyenformán Haris doktor orvosi tudományának nem sok hasznát vehette, mert betegei vagy neki mentek a világnak, vagy kiszöktek az árnyékvilágból.”²⁴

György (†1899²⁵) kúriai bíróként tevékenykedett,²⁶ 1892-ben pedig a görög Megváltó-rend ezüst lovagkeresztjével tüntették ki.²⁷ Sándor (1817-1887) ügyvédként kezdte pályafutását, majd harmincéves korától Pest város tanácsában dolgozott. Évtizedeken át aktív

¹⁸ Tolnay 1898, 1197.

¹⁹ Füves 1970, 50.

²⁰ Pásztor 1940, 61.

²¹ Diószegi 2012, 38-40.

²² Szentes közegészségügye száz évvel ezelőtt 1943, 7.

²³ Diószegi 2012, 38-40.

²⁴ A paragrafus-ember 1900, 1.

²⁵ Hariss György meghalt 1899, 3.

²⁶ Tolnay 1898, 1197.

²⁷ Cím nélkül 1892, 3.

városatya volt, és főként a pénzügyi és építési ügyekben szólalt fel.²⁸ 1871-ben, miután Görögország Budapesten konzulátust hozott létre, görög királyi konzullá nevezték ki, mely tisztséget haláláig viselte.²⁹ Élete végén szélütés érte, amelynek következtében hosszasan betegeskedett.³⁰ Gyermekeit nem hagyott hátra, halálát követően pedig öccse, Pál „örökölte meg” a főkonzuli tisztséget.³¹

Pál (1829-1902) világlátott ember volt. Gimnáziumi és kereskedelmi tanulmányait befejezván európai, ázsiai és afrikai körútra indult, majd jelentős szerepet játszott a magyar-görög kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében. Főkonzulként a magyar és keleti kereskedelmi kapcsolatok megkönnyítése érdekében kezdeményezte, hogy a budapesti kereskedelmi iskolában görög nyelvi tanszék jöjjön létre, ami meg is valósult.³² I. György királynak beadványt is írt, amelyben a külhonban élő görög közösségek kulturális fejlődésének támogatását kérte. Ő maga is ellátogatott ősei szülőföldjére, Kozaniba, és folyamatos levelezést folytatott a város elöljáróival, miközben a helyi iskolákat anyagilag is támogatta.³³ Befolyásával jelentős szerepe volt abban, hogy létrejött az Olimpiai Játékok Magyar Bizottsága, és hogy Magyarország 1896-ban részt vehetett az I. nyári olimpiai játékokon Athénban.³⁴ Szolgálatáért a Megváltó-rend arany lovagkeresztjét kapta meg 1892-ben.³⁵ Felesége Andreas Metaxas görög hadügyminiszter unokahúga, Sodriades Zsófia volt.³⁶ Két fiuk fiatalon elhunyt, a család Szentesen maradt ága pedig fiágon már szintén kihalt, ezért vagyonának kezelésére létrehozta a Hariseion Alapítványt magyarországi ortodox tanulók, görögországi szegény diákok, a macedóniai Kozani szegény és árva gyermekeinek, valamint a kozani fiúgyermekek magyarországi és görögországi szakmai tanulmányainak támogatására. Ahogy végrendeletében írja: „Minthogy a Mindenható kifürkészhetetlen akarata rendelte, hogy mindkét fiam Haris Sándor és Haris János is előttem elhalálozzanak és így leszármazóim nincsenek, s minthogy ennek következtében az én halálom után a »Lyotta³⁷ Haris«-ok nemzetsége leszármazók hiányában meg fog szűnni...”³⁸ Az alapítvány rendszeresen lehetőséget biztosított arra is, hogy magyar kutatók Görögországban folytassanak tudományos munkát, és többek között olyan

²⁸ *Hariss Sándor 1817-1887* 1887, 5.

²⁹ *A Pallas nagy lexikona* 1894, 683.

³⁰ *Hariss Sándor budapesti görög konzul* 1887, 9.

³¹ *Haris Sándor 1817-1887* 1887, 5.

³² *A Pallas nagy lexikona* 1894, 683.

³³ Horváth 1937, 227.

³⁴ Keresztényi 1970, 96-110.

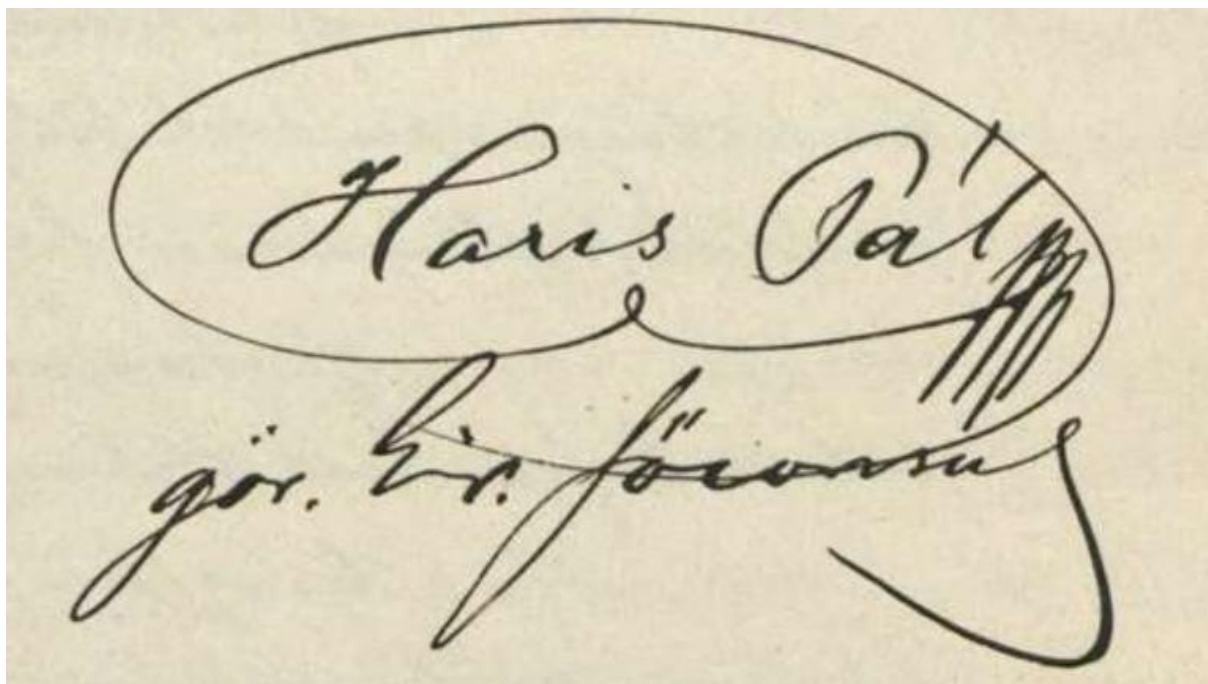
³⁵ *Cím nélkül* 1892, 3.

³⁶ Strausz 1897, 185-186.

³⁷ A Lyotta elnevezés más forrásban nem jelenik meg; háttere ismeretlen számomra. Bár az 1754. évi összeírásban megjelenik Szentesen egy Stephanus Lyothi, nem mutatható ki közte és a Harisok között kapcsolat.

³⁸ HU BFL VII.8.d 1902-011-12.

jelentős tudósok kutatását is segítette, mint László Gyula és Darkó Jenő.³⁹ A Hariseion elnevezés egyébként már korábban is fel volt írva a Harisok Deák Ferenc utcai ingatlanára. Ez a család nevéből és a görög -eion képzőből alkotott szó, amely az ókorban valamely személyhez tartozó vagy neki szentelt helyet, épületet jelölt. Így a név a Theseionhoz vagy Diomedeeionhoz hasonlóan a „Harisok helyére” utal.⁴⁰

Haris Pál aláírása, 1900. A szerző felvétele.

Ami a Szentesen maradt Harisokat, azaz Demeter testvéreit és leszármazottaikat illeti, ők csupán helyi szinten tevékenykedtek, többnyire gazdálkodtak, egy generáción belül pedig fiúágon kihaltak. A nőktől irtózó Tivadarról, a gáláns Geraszimról és a Haris család állítólagos átkáról szóló – természetesen kifényezett – történeteket Gulyás Pap Etelka tollából olvashatjuk a függelékben.

³⁹ Diószegi 2016, 61.

⁴⁰ *Cím nélkül* 1892, 7.

Summary

This study details the history of the Haris family of Szentes, one of the prominent yet overlooked families of the Greek community in Hungary, from their settlement in the mid-eighteenth century until their extinction in the early twentieth century. Although the legends concerning the Haris family reach back to the fall of Constantinople, the first documented member of the family was Sotirias of Kozani, while the founder of the Hungarian branch in Szentes was Pál, who settled there in the mid-eighteenth century. Through their commercial activities, he and his descendants accumulated considerable wealth, which led to them playing a prominent role in the life of the Orthodox community of Szentes and in the maintenance of its church. Several members of the family had nationally significant careers during the nineteenth century. János, as the first physician of Szentes, made large contributions to the development of local public health, while Sándor and György held important positions in the municipal administration and the judiciary of the capital city, respectively. Sándor also served as Greek consul, and following his death, his brother Pál succeeded him in the office. He promoted Hungarian-Greek relations, the teaching of the Greek language in Hungary, and the cultural support of the Greek diaspora. In his will, he established the Hariseion Foundation, which served educational and scholarly purposes. The study also discusses the family's heritage in Szentes, most notably the history of the Haris House and the subsequent Haris Bazaar. In the interest of completeness, it also addresses the local legends associated with the family.

Képjegyzék:

1. kép: Az egykori Haris-ház Szentesen. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának tulajdona. Forrás: <https://www.delmagyar.hu/vezetohirek/2022/05/keleti-ujjlenyomat-a-varoson>
2. kép: Myra-i Szent Miklós templom és a Fehér Ház, 2019. Globetrotter19 felvétele. Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Myra-i_Szent_Mikl%C3%B3s_templom_%C3%A9s_a_Feh%C3%A9r_H%C3%A1z,_2019_Szentes.jpg
3. kép: Haris Pál aláírása, 1900. A szerző felvétele. Forrás: HU BFL VII.8.d 1902-011-12

Felhasznált irodalom

Levéltári források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: *Helytartótanácsi levéltár (1601–1913)*. HU MNL OL C. 42. Acta miscellanea (1724–1783), 19. doboz, Acta Fasc. 2. No. 8. 42. Csongrád vármegye a július 24-i megkeresésre válaszolva megküldi az oszmán Porta alattvalóinak összeírását.

Budapest Főváros Levéltára: *Budapest Székesfőváros Főpolgármesterének iratai (1873–1945)*. HU BFL IV.1402.b Általános iratok (1873–1945), 92. nagydoboz, 760/1892. Haris György és Pál magyar nemessége (1892).

Budapest Főváros Levéltára: *A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti V. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai. Kihirdetett végrendeletek*. HU BFL VII.8.d – 1902 – 011-12. V.(I) 011-12. Haris Pál végrendelete, 1900. március 11.

További források:

A Pallas nagy lexikona (1894): 8. kötet: Gesztely–Hegyvám. Szerk. Gerő Lajos. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

Alapkölététel (1892): In: *Szentesi Lap*, 22. évfolyam, 61. szám, 1. p.

A görög paplak (1894): In: *Szentesi Lap*, 24. évfolyam, 16. szám, 2. p.

A paragrafus-ember (1900): In: *Kecskeméti Friss Újság*, 1. évfolyam, 89. szám, 1. p.

Budapest évkönyve. Hiteles czim és lakjegyzék (1898). Szerk. Tolnay Lajos. Budapest: Tolnay Könyvkiadó Vállalat.

Budapesti Hírlap – Cím nélkül (1892): 12. évfolyam, 18. szám, január 18., 7. p.

Budapesti Közlöny – Cím nélkül (1892): 26. évfolyam, 47. szám, február 27., 3. p.

Caruha Vangelió (1998): *Magyarországi görögök*. Budapest: Körtánc. (Körtánc füzetek.)

Diószegi György Antal (2012): *Csongrád megyei görög családok a XVIII. és XIX. században*. Szeged: Szegedi Görög Kisebbségi Önkormányzat.

Diószegi György Antal (2016): Adalékok a nemzeti lelkiismeret és a békeévek (1939–1941) magyar miniszterelnöke, gróf Teleki Pál korszakának értékvilágához. In: *Havi Magyar Fórum*, 24. évfolyam, 4. szám, 61–71. p.

Fogas Pál (1997): Miklós napján. In: *Szentesi Élet*, 28. évfolyam, 49. szám, december 5., 4. p.

Füves Ödön (1970): Pesti görög háztulajdonosok. In: *Antik Tanulmányok*, 17. évfolyam, 1. szám, 49–54. p.

Gulyás Pap Etelka (1937): A szent ereklje. In: *Csongrádmegyei Hírlap*, 19. évfolyam, 104. szám, május 9., 3. p.

Haris Sándor 1817–1887 (1887): In: *Budapesti Hírlap*, 7. évfolyam, 20. szám, január 21., 5. p.

Hariss György meghalt (1899): In: *Szentesi Lap*, 29. évfolyam, 68. szám, június 14., 3. p.

Hariss Sándor budapesti görög konzul (1887): In: *Pesti Hírlap*, 9. évfolyam, 20. szám, január 21., 9. p.

Horváth Endre (1937): Haris Pál (1829–1902). In: *Egyetemes Filológiai Közlöny*, LXI. évfolyam, 227–228. p.

Keresztényi József (1970): *A MOB története II. Iratok a Magyar Olimpiai Bizottság történetéhez, dokumentumok 1894–1970*. Budapest: Testnevelési Tudományos Tanács. (A Testnevelési Tudományos Tanács füzetei, II.)

Labádi Lajos (2002): Az egykori Haris-féle üzletház száztíz éves lenne. In: *Szentesi Élet*, 33. évfolyam, 34. szám, 2. p.

Mód László (2003): Egy dél-alföldi mezőváros gazdasági kapcsolatai a 18. században. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica* 4., 27–48. p. Szeged: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Mód László (2025): A szentesi görögkeleti közösség tagolódása és belső kapcsolatrendszere. In: *Bonus Nuntium*, 2025/1–2., 105–116. p.

Papp Izabella (1999): Egy város a jászkunksági görögök származási helyén – Kozani. In: *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 14., 295–325. p. Szerk. Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

Páhi Ferenc (1973): Az abszolutizmus közigazgatásának első évei Szentesen, 1849–1853. In: *Levéltári Közlemények*, 44–45. évf., 1973/1–2–1974/1–2. sz., 407–416. p.

Pásztor Mihály (1940): *A százötven éves Lipótváros*. Budapest: Székesfővárosi Házinyomda. (Budapesti Statisztikai Közlemények, 934.)

Ráday Mihály (szerk.) (2013): *Budapesti utcanevek A–Z*. Budapest: Corvina.

Sima Ferenc (1942): Hárommillió „görög vagyona” vár egy düledező viskó két lakója, akiknek a temető a koronatanujuk. In: *Pest*, IV. évfolyam, 172. szám, július 8.. 3. p.

Szentes közegészségügye száz évvel ezelőtt (1943): In: *Szentesi Napló*, 24. évfolyam, 39. szám, február 18., 7. p.

Strausz Adolf (1897): A görög mozgalom vezérfiai. In: *Vasárnapi Újság*, 44. évfolyam, 12. szám, március 21., 185–186. p.

Tolnay Lajos (szerk.) (1898): *Budapest évkönyve. Hiteles czim és lakjegyzék*. Budapest: Tolnay Könyvkiadó Vállalat.

Zsilinszky Mihály (1898): *Csongrádvármegye története II.* Budapest: Csongrád vármegye közönsége. Nyomtatott Wodianer F. és Fiainál.

Függelék

A szent ereklye

A halálraszánt görög főváros, Konstantinápoly utolsó reggelén, mielőtt Mohamed szultán kiadta a parancsot a kétségbeesett vad rohamra, még egyszer megjelent a csodaszép Aga Sophia templomban a fiatal görög császár, Konstantin vezérkarával. Már nem győzelemért imádkozott az Egek Urához, nem diadalt, hősi halált kért. A görög nép utolsó pátriárkája még egyszer megáldotta a szűzmáriás nemzeti lobogót, felzendült a csodapompájú Aga Sophia templomban az utolsó keresztény ének. Azután a lovagok felcsatolták kardjukat, eldördült odakint Mohamed ostromágyúja, kezdődött az élet-halál küzdelem. A görög nemesség, élükön a fiatal császárral sietett ki az ostromlott vár falára.

A császár ledobta királyi palástját a várfalon, levetette az aranyos sisakot fejéről, egyszerű közvitézi ruhában odaállott a védők közé, mielőtt kilépett volna az Aga Sophia gyönyörű ércajtáján, odaintette magához udvarmesterét, legkedvesebb lovagját, Haris Tódort:

- Tódor lovag! – csendült meg a császár szép szomorú hangja. Te hű emberem voltál mindig; vallásodat, hazádat rajongásig szeretted, mire leáldoz a mai nap, sem császárod, sem hazád nem lesz többé, vallásod is vérbe fojtja a pogány...

A lovag kezében megcsörrent a kard.

- Tódor lovag, ha átéled az utolsó nagy viadalt, menekülnöd kell a hazádból. Aranyat, ezüstöt nem vihetsz magaddal, de az Aga Sophia templomában, az oltár felső köve alatt kis vaskazettában ott pihen a kereszténység első vértanújának csontja, ne szórja szét a martalóc csapat, vidd magaddal idegen országba, építsél templomot föléje, meglásd a szent hálás lesz hozzád, vissza fogja imádkozni a görög nép szabad hazáját. Tódor lovag, ígérd meg, hogy az utolsó kívánságom teljesíteni fogod.
- Esküszöm! – válaszolt a lovag ég felé emelt karddal.

A császár fellépett a vár falára, odaállott a védők legelső sorába, elkezdődött a szörnyű küzdelem. A legszebb, a leggyászosabb lapja ez a történelemnek.

Tódor lovag visszament a templomba, feltépte az oltár arany-ezüst mozaiklapját, kivette a vaskazettát az oltári szentség alól, páncélja alá rejtette. Még egyszer megcsókolta az oltárt a feszülettel, azután kiment a várvédők közé, egyenesen a közvitézi ruhában harcoló császár mellé.

Konstantinápoly elbukott... A császár ott maradt a halottak között, csak aranyasos trónjáról ismerte meg a győzelmi mámortól örvengő ellenség. A görög hősokeket kardélre hányatta Mohamed, csak a legalacsonyabb néposztály kapott kegyelmet. A harctér oroszlánjai, a lovagok menekültek.

Tódor lovag is menekült az éjszaka védő sötétségében. Keresztülverekedte magát a vértől megvadult embercsordán és Magyarország felé vette útját, ahol a nép ekkor a nagy Hunyadi Mátyás alatt legboldogabb napjait élte.⁴¹ Sok hányattatás után nagy nehezen, hónapok múlva eljutott Budára. A nagy magyar király szívesen fogadta a hazátlan hőst, lángelke előre megérezte azt, amit beigazolt a történelem, hogy Mohamed a görög nemesség kiüldözésével a nyugati kultúrának felbecsülhetetlen szolgálatot tett, mert a hazátlan görög nemesek széjjelvitték Európába a görög műveltséget és tudományt.

Tódor lovag kedvence lőn Mátyás királynak. Az Alföldön, Csongrád-megyében, Szentesen a királyi birtok mellett ajándékozott részére egy szép birtokot. A lovag leköltözött Szentesre, megnősült, egy szintén Szentesre menekült nemes görög családnak leányát, Hadzsi Ilonát vette nőül. A templomot azonban nem bírták felépíteni. A király meghalt, a jámbor, tehetetlen Ulászló király alatt legyengült országra csakhamar rászakadt a szerencsétlenség. Bajazid⁴² szultán, Mohamed fia hadat üzent Magyarországnak.

A mohácsi vész alatt Tódor lovag nem élt már. Két fia, Geraszim és Grácián ott állottak II. Lajos király mellett a rettenetes mohácsi küzdelemben. Együtt menekültek a szerencsétlen királlyal, annak testét védve. Magyarország elesett Bajazid szultán rettenetes hadával szemben. 1521. augusztus 22-ik⁴³ napján a görög nemesek ismét hazátlanok lettek.

Eltelt másfélszáz esztendő, Lotharingiai Károly hadserege közeledett a török által megszállva tartott Budavárához. Petneházy mellett két fiatal görög nemes lovagolt, Haris Demeter és Haris György. Mikor a törököt kiverte a győztes magyar hadsereg Budavarából, az üldözők soraiban előljárt a két görög hős, lejöttek az üldözőkkel az Alföldre, visszavették a török által megszállva tartott magyar birtokot, amelyet Hunyadi Mátyás ajándékozott ősöknek. De a vaskazettában pihenő ereklye még mindig nem volt templomban elhelyezve. Nem engedték az akkori szörnyű

⁴¹ Hunyadi Mátyás valójában 1458-tól volt magyar király, míg Konstantinápoly 1453-ban esett el.

⁴² Helyesen Szulejmán.

⁴³ Helyesen 1526. augusztus 29.

idők. Fábián, Királyság, Ecser községek templomai romokban állottak, népét kiirtotta a győztes ellenség. Szentest is csak a Kurca nádasai védték meg az ellenség dühétől.

Budavár visszafoglalása után nyugalmasabb idők következtek a magyar Alföldre is. A Haris család Szentesen maradt és az 1700-as évek végén aztán hozzáfoghattak a görög templom építéséhez s az ereklyét a kis vaskazettában odahelyezték a templom falába.

*

Konstantin görög császár szavai beteljesültek. Ahogy felépült a kis templom Szentesen és elhelyezte ott a Haris-család az Aga Sophia-templom ereklyéjét, kitört a görög szabadságharc az 1800-as évek elején és Görögország újra talpraállott. Mintha csak a szentesi görög-templom ereklyés szentje intézte volna odafent a nemzetek sorsát Isten kegyelméből.

És ekkor két ágra szakadt a Haris-család. Egyik fiú Szentesen maradt gazdálkodni az ősi birtokon, a másik fiút meghívta az újraéledt Görögország első konzuljának. Nem feledkezett meg a hálás nemzet régi nagy fiának utódjáról. A Pesten élő Harisoknak lett utódja az 1880-as évek végén Haris György kúriai bíró, Haris Pál görög konzul és Haris János orvos. A szentesi Harisoknak két fia élt, aki nőtlenül maradt, István, akinek volt két leánya és két fia, Tódor és Geraszim.

*

Az elfakult régi képeket nézegetem és közben hallgatom az egyetlen utolsó szemtanúnak, az édesanyámnak szavait. Ő még jól emlékszik az utolsó szentesi Harisokra.

István családjáról beszél. Az 1861-ik évben halt meg Mária, István gyermekei közül. A család öröklött betegsége, a tüdővész ölte meg. Egy év múlva édesapja halt meg. Máriát még a templom alatti sírba temették. István testvére, a gazdag agglegény a görög temetőben csináltatott sírboltot és rövid idő alatt mindkét testvér a csöndes kriptá lakója lőn. A három Haris-lány azután férjhez ment. Vidékre vitték őket, fiatalon elhaltak.

A régi megfakult képeket nézegetem, a markáns, férfias arcú Tivadart. Az ősi olajfestésű képen meglepően hasonlít a Konstantinápolyt védő Tódor lovagra, az ősapjára. Ő volt kijelölve pesti nagybátyja után a nagyköveti méltóságra. Éppen utazni akart Görögországba, hogy bemutakozzék az udvarnál, amikor egy szép januári alkonyatkor előntötte testét a forró láz. A halál bekopogtatott újra a Haris-család pazarfényű otthonába, a fiatal Haris Tivadart az első levélhullásra eltemették. Testvére volt Geraszim, az utolsó élő Haris a szentesi ágból. Daliás,

magas, karcsú fiú volt, a legszebb szabályos görög arccal, ábrándos nagy szemei szinte külön élni látszanak a finom nemes arcban, a megfakult régi képen.

Első szónoka a megyének, híres lovas, senki sem tudott rajta kívül nyolcas fogatot hajtani és hogy engedelmeskedtek a szavára a szilaj paripák. A [nők] bolondultak utána. Lovagias volt és bátor, legjobb vívója, céllövője a megyének, nem egyszer tanította meg a nők jó hírnevét sárba tipró ficsúrokat férfias becsületre egy hatalmas kardvágással. Bemutatták a hatvanas évek végén a királyi udvarnál. Geraszim volt a leendő nagykövet. Athénben azután egy királyi hercegnő bele is szeretett. Hogy mi történt odakint a görögföldön, nagy Konstantin egykori birodalmában, a mesebeli pálmaligetek, izzó gránátvirágok, fehér tubarózsák hazájában, a szép fiatal görög nemes és hercegnő között, – sohasem tudta meg senki sem, csak amikor elmúlt a tengerparton eltöltött mesebeli ezeregyéjszaka álomtavasza, Geraszim hazajött Magyarországra. Halovány arccal, szép nagy ábrándos szemeiben végzetetlen szomorúsággal. Azt beszéltek idehaza, hogy a kis hercegnőt hozzákényszerítették egy ügyetlen, csúf, orosz nagyhercegez és a kis hercegnő mérget ivott...⁴⁴

A megfakult régi képeket nézegetem, a büszke arisztokrata arcú Tivadart, azután Geraszim arcképét. Még sokkal szebbnek találom, mint amilyenek kortársai előttem mondták. Még vonzóbb, rokonszenvesebb, mint ahogy anyám szavai után elképzeltem. Az arcképét nézem és hallgatom, ahogy édesanyám beszéli a Haris-család történetének utolsó megrázó drámáját.

A szép Haris Geraszim, az akkori szentesi ifjúság szemefénye, legszebb virága, akire mindkét hazája várakozó reménységgel nézett, meghalt tüdővészben.

1870. augusztus legszebb délutánján temették el. Még egyszer befogták a gyászhintó elé az ezüst szerszamos nyolc lovat. Az egész város népe ott volt a temetésen és amikor Arad város görög püspöke halotti imája felcsendült, az egész nép zokogott. Azután jogásztársai feltették a vörös brokátselyemmel bevont, valódi aranylábakon álló nehéz érckoporsót az üvegoldalú gyászhintóba a lefelé fordított nemesi címerrel. És amikor kifordult a pompás nyolcezer forintos koporsót hozó kocsí a régi Haris-ház címeres nagykapuján, a nyolc gyönyörű paripa mintha megérezte volna gazdája vesztét, lefeküdt a kövezetre a kapu előtt. A család hajdúi hiába állították talpra a lovakat, vissza akartak a koporsóval rohanni az udvarra, alig lehetett megfékezni Haris Geraszim kedvenc paripáit gazdájuk utolsó útján.

⁴⁴ I. György lánya, Alekszandra (akire Gulyás Pap Etelka az ezt követő írásban Zsófiaként hivatkozik) valóban egy orosz nagyherceghez, Konsztantyin Nyikolajevicshez ment feleségül. Fiatalon halt meg, de nem öngyilkosság, hanem szülés következtében. Viszonyuk történetének buktatója, hogy ő épp Geraszim halálának évében született.

Hét, koszorúkkal megrakott kocsi haladt a gyászhintó előtt. A vörös selyemmel bevont koporsó tetején egyetlen koszorú volt, vörös gránátvirágokból, fehér tubarózsákból fonva, csodálatos ismeretlen pálmalevelekkel, széles selyemszalagja velencei fátyolba csavarva. Semmi felirat rajta, csak egy arannyal hímezett monogram, felette valódi gyöngyökből egy hercegi korona, a szalag másik ágán tintával, szabadkézzel írva: „Neked szeretettel, a viszontlátásra.”

Senki sem tudta, honnan jött a koszorú, a temetés órájára száguldó lovasfutár hozta Pestről. Senki sem tudta, ki küldte, a mérgetivott kishercegnő, aki talán túlélte az öngyilkossági kísérletet, vagy egy másik arisztokrata szépség, hiszen abba a csodálatos, kedves, babonásan szép ifjúba olyan könnyű volt beleszeretni.

*

Ismét eltelt pár évtized. Haris Pál főkonzul két fia elhalt Budapesten. Haris János nőtlenül maradt, György nejének nem születtek gyermekei, kihalt a budapesti ága is a híres görög családnak.

De a kis szentesi görögtemplom, amelyet a Harisok építettek, ma is régi fényében áll. Az Aga Sophia templomból átmentett szent ereklye, az első keresztény vértanú csontmaradványa itt pihen. És Görögország visszanyerte szabadságát.

Gulyás Pap Etelka, Csongrádmegyei Hírlap 1937. május 9

Haris Geraszim

A nő – mondotta Haris Geraszim – olyan valaki ezen a világon, akit még virággal megütni is vétek, hiszen a világra hoz, dajkál, vérével táplál bennünket, finom, gyöngéd keze irányít, vezet végig az életen. A férfiak sorsát a nő tartja tenyerében. Ezért nem engedem, hogy valaki jelenlétemben egy nőt bántson...

Egy pesti ficsúr jelent meg akkortájon a szentesi kaszinóban, előkelő tisztviselő fia, egy nagyon szép szentesi lányra csúfondáros megjegyzést tett. A háttere az volt a dolognak, hogy a leány került a nagyvárosi tolakodó szélhámost. A csúfondáros megjegyzés az urak előtt történt, valaki – alig hanem az öregapám – rendre is utasította, de az ifjúság hallgatott, mert a pesti lovag félelmetes verekedő hírében állott. Pillanatnyi csend támadt az asztaloknál, azután Haris Geraszim felállott, nyugodtan, egyszerűen kidobta a vendéget az ajtón, mégpedig olyan lendülettel, hogy az udvar közepén elterült.

Másnap megjelentek a párbajsegédek a Haris-háznál, azután a következő reggel megtörtént a párbaj a Széchenyi-ligetben. A pesti úr, a híres vívó irgalmatlanul összekaszabolt ábrázattal maradt a küzdőtéren. Götzl Bertalan dr. akkora póját rakott a fejére, mint egy szakajtó kosár. Kórház nem lévén a városban, orvosi kísérettel párnák között szállították fel Pestre a rossznyelvű lovagot.

A leány pedig özvegyasszony egyetlen leánya volt. Másnap az anya maga ment el megköszönni az öreg Haris-nénak a fia lovagias eljárását.

A leány örülésig belebolondult a szép, lovagias ifjúba.

A szentesi fiúk az ajkukat harapdálták, mert akármelyik boldog lett volna a szép, gazdag leány szerelmével. Egy jogász-majálison aztán bemutatták a leánynak a Haris fiút (még nem ismerték egymást). Geraszim a szokott kedvességgel meghajolt, a leány kínos zavarral nézett a szemébe. Világosan lerítt az arcáról a lelkiállapot, megrendülve állott az ifjú előtt, akiért annyi álmatlan éjszakát elöltött.

- Ilonka, mondotta a fiú az ő végtelen kedves, közvetlen hangján, tudom, hogy maga rokonszenvezik velem, úgy tekintsen, mintha bátyja volnék, mintha testvérek volnánk.
- Testvérek? döbrent vissza a leány, csak testvérek Geraszim?
- Oh, Ilonka, az sokkal erősebb kapocs, mint az olyan, amely önző érdeket táplál...

A következő napokban egy fiatal özvegy miatt gyűlt meg a baja egy német katonatiszttel, annak meg a lapockájába adott egy golyót. Az egy német betegszállító kocsin hordta el az irháját Szentesről. A kis özvegy a következő nap délutánon egyenesen hős védője karjába esett. A fiú gyöngéden megsimogatta a szép asszony arcát.

- Erzsébet, én nem barátja, testvére akarok magának lenni...

Egy ízben késő esteli időben egy kis varróleányt mentett meg részeg gazfickók szemtelen tolakodásától. A fickók heten voltak, valamelyik kiadta a jelszót, hogy a "görögöt" le kell ütni.

Akkora pofont kapott, hogy véres szájával egyenesen a görög templom kerítésének esett. Ekkor előlépett a másik nagy bottal a kezében.

Geraszim egyszerűen kivette a kezéből a botot, mind a hatnak adott jó pár ütleget, elszédelegtek sietve, azonnal kijózanodtak.

- Most hol lakik édes gyermekem? – fordult a reszkető lányhoz.
- A felsőparton, kint a malom mellett.
- Majd én hazakísérem.

A hosszú úton a szép csillagos nyári estén elég idő volt hozzá, hogy a leány elveszítse eszét a babonásan kedves, bátor lovagja mellett.

- Nagyságos úr, rebegte a búcsúzáson, mikor a szalmafedeles kis városvégi ház kapujához érkeztek, nem tudom mi van velem, de úgy érzem, jobb lett volna ha azok a részegek agyonvernek. És nézett lángoló arccal szép nagy, hűséges kék szemeivel a fiú arcába.
- Semmi baj, kisleányom, itt van 100 forint, lássa el magát kelengyével és menjen hozzá tisztességes, jóra való emberhez. Lássa, nekem nincs időm ilyen kis fiatal leányokkal foglalkozni.

És az a különös komoly, ábrándos lelkű fiú sohasem udvarolt szülővárosában senkinek. Ha férfi társaságában felhozták előtte, elgondolkodott komolyan és azt felelte:

- A nőt, különösen a magyar nőt, oltárképnek teremtette az Isten, nem azért, hogy mi férfiak sárba rántsuk, aki pedig már ott fetreng, azzal nem érdemes foglalkozni.

Az ifjúság az ajkát harapdálta. Óh azért a csodálatos nemeslelkű fiúért hogy rajongtak a nők és elhomályosodott mellette a legszebb férfi is.

*

Athén mellett, az évezredes romoknál Periklész egykori kertjében találkoztak, a kis hercegnőt elragadta megvadult hátslova, Geraszim odaállott a vágató ló elé, vaskézzel, párduc ügyességgel elkapta a zablát, aztán lesegítette az agyonrémtült leányt a nyeregből.

Bemutatkozásra nem volt szükség, az akkori bállokból jól ismerték egymást.

- Nyújtsa ki a karját Geraszim! – mondotta a kis hercegnő – még mindig rosszul érzem magam és itt a romok között úgysem lát senki.

És a szép, deli, erős fiú karjára vette a reszkető leányt. Gyönyörű alkonyati idő volt. A trópusi vidék csodálatos virágai teljes pompájukban nyíltak.

- Van-e otthon, Magyarországon, maga hazájában ilyen sok virág? – kérdezte a hercegnő – és vannak-e ilyen szépek?
- Nekem szépek, mert szülőföldemen nyílnak – felelt Geraszim –, nekem szép még a búzavirág is.
- Nem ismerem, – felelt a hercegnő – itt nincs búzavirág. És a nők azok szépek?
- A magyar nők nagyon szépek, felelt hévvel a fiú.
- Szereti őket? Illetőleg azt akartam kérdezni, hogy szerelmes valamelyikbe?

Zavar nélkül válaszolt a fiú:

- Egyikbe sem vagyok szerelmes fenség...
- Csak Zsófiának szólítson! Azt akarom még mondani, hogy boldog lehet az a nő, akit valaha maga szeretni fog, például én is boldog lennék.
- Zsófia!
- Maga nem olyan mint a többi férfi. Az én szememben maga egy középkori hős, olyan mint akik egykor Konstantinápolyt védték, akik ott harcoltak az utolsó görög császár oldalán. A maga őse is ott harcolt. Mondom Geraszim, nagyon boldog lesz az a lány, akit maga megcsókol.

A fiú megállott a gyönyörű meleg égöv alkonyában a neptuni Isten temploma mellett és elengedte a leány karját.

- Zsófia, a mindenszentekre kérem, ne bolondítson meg.
- Én már megbolondultam Geraszim! És maga bolondított meg.
- Ön ott áll magasan felettem a trón mellett, – felelt dacos büszkeséggel a fiú – az én feleségemnek pedig én leszek az ura és nem alattvalója.
- Óh Geraszim – válaszolt a leány – én már nem vagyok maga mellett más, mint egy gyöngé teremtés, elenyésztem maga mellett, a maga árnyékában. Itt nem királyi hercegnő szólt magához...
- Fenség!
- Istenem vagy!...Csókolj meg!

Görögország ősi ege sziporkázó fénnel borult fölējük, a gránátrózsák szelíden hajtogatták fejüket a tenger felől jövő enyhe szellőben.

Neptun Isten temploma előtt ott állott a kis hercegnő. A szép deli szentesi fiú magához ölelte erős karjaival és a fülébe súgta az ő mélyzengésű gyönyörű dallamos hangján:

- Zsófia, első és utolsó szerelmem!
- Első és utolsó szerelmem – ismételte a leány.

Felhőtlen, tiszta volt az athéni égbolt, szinte dicsfényben égtek a romok a felkelő hold világánál, a fehér tujarózsák hajtogatták kis fejüket az évezredes kövek alján és a végzet az ő fekete szárnyain közeledett a híres görög család utolsó szentesi férfiivadéka felé.

A kis hercegnőt hozzákényszerítették egy buta, csúf orosz nagyherceghez és Zsófia hercegnő mérget ivott.

A szép Haris Geraszim a szentesi ifjúság szemefénye, legszebb virága nem bírta el a rettenetes lelkirázkódást.

Első és utolsó szerelem volt.

Haris Geraszim sorsának megrázó tragikumára gondolok és eszembe jut Anteusz regénye. Felajánlották részére a konzuli méltóságot görög földön.

Óh, mennyivel job lett volna inkább idehaza, az ő egyszerű szülővárosában maradni és nőül venni annyi rajongója közül egy szép leányt, talán virágzó család állhatta volna körül később korában koporsóját, szép daliás fiúk, kedves jó leányok osztoztak volna az ősi vagyonon és a címer, a büszke nemesi címer máig sem volna fordítva a síron.

Gulyás Pap Etelka, Csongrádmegyei Hírlap 1937. május 30

A Haris-család

Olvasgatom kedves lapunk hasábjain a megyegyűlés vitatkozásait a Haris-házról. Főként tetszett nekem Böszörményi nagytiszteletű uram talpraesett hozzászólása. Hát ez a beszéd a szeg fején találta el a tárgyat. Olvasgatom a város és a megye vezetőségének küzdelmét a Haris-ház lebontásáról. Azután az öreg házra gondolva, amelynek Isten tudja hány száz éves elődjét gyermekkoromban még én is ismertem, eszembe jut a híresen szép nemes Haris-család, amelyeket én már nem ismertem, de akiket édesanyám gyermekkorában még látott.

Haris Tivadar, Haris István, Haris Konstancia, Haris Szultána testvérek voltak. Haris Tivadar volt, azt hiszem, a család által épített görög templom utolsó kegyura. Dúsgazdag ember. Nem tudom hány ezer hold földnek a boldog tulajdonosa. Mikor cséplés után megindultak Szentesre a gabonával megrakott négyökrös szekerei a földesúrnak, a Kossuth utca keresztjáróinál megakadt a forgalom, mert háromszáz szekér egymásután haladva teljesen elzárta a keresztutcák forgalmát. Olyan remek jószágai voltak, hogy a szentesi gazdák gyönyörködve fordultak meg utána. A földesúr, aki ifjúkorát nagyrésztben külföldön élte át, belebolondult valami indiai fejedelem leányába, akit gyémántokkal beszőrva látott meg az angol királyi ház valamelyik hercege által adott fényes ünnepélyen és a leány néhány heti ismeretség után keleti vérmérsékletének vad szenvedélyével vetette magát a szép görög ifjú karjaiba. Haris Tivadar komolyan gondolt rá, hogy feleségül fogja venni és lehozza szentesi birtokára. Hirtelen halt meg a leány, az akkori hírek szerint kedvenc bengáli tigrise marta halálra. A leány megzavarodott az idegen ifjú gyakori látogatásain.

A másik hír szerint a leány mérget ivott, mert Tivadar egy angol katonatiszt leányának kezdett udvarolni. Sohasem tudta meg senki mi volt a valóság, de Tamarának, az indus hercegnőnek

temetése után Haris Tivadar hazajött Szentesre egy hatalmas gyönyörű bengáli tigris társaságában. Többet nem is igen látták Szentesről eltávozni. Szorgalmas gazda lón, gavalléros bőkezűséggel támogatta egyházát és vezette, mint kegyúr. Sohasem fordult hozzá senki, ha nemes ügy érdekében fölkerlte, hogy ne támogatta ne segítette volna.

Az ötvenes években, mint kislány ismerte még az édesanyám. Magas, méltóságos szép ember volt még akkor is. Halántéka körül őszülő barna hajjal, szomorú nagy kék szemekkel. Szép szabályos görög arcéle megtartotta fiatalos nemes vonásait, pedig már közel járhatott a hatvan esztendőhöz, ha ugyan át nem haladta. Nővel sohasem látták az egykori életvidám embert. A londoni eset után semmi összeköttetése nem volt velük. Az volt a híre, hogy nőgyűlölő. Társaságban szívesen elbeszélgetett az akkori szépasszonyokkal, de került a négyszemközti találkozást.

Ennek a Haris Tivadarnak testvéröccse volt István. Szentilonai birtokát egymásután háromszor öntötte el vetéssel együtt a tiszai árvíz, kastélya összeomlott. Földönfutóként menekült be Szentesre nejével, Handzsi Júliával, vagyona roncsaiból megvette a Bonczos államtitkár mostani házát a Tóth József utcában, ott halt meg egy leánya, Mária, tüdővészben. Édesanyám, mint kisleány, emlékszik a nagy temetésre, mikor a budapesti nagy Haris rokonság pompás hintói ott állottak a kapu előtt. A halottasszobában pedig ott ült Konstancia, a dandárparancsnok felesége, a budapesti főkonzul, francia márkinő nejével és a szép, büszkearcú, királynői termetű gazdag Szultána, aki tucatszámra kosarazta ki a kérőket és soha sem ment férjhez.

Haris Istvánnak két szép daliás fia is ott állott nővérük arannyal kivert fehér érckoporsója mellett, Geraszim és Tivadar. Az akkori szentesi ifjúságnak büszke reménysége, legszebb két virága. Pár év múlva Tivadart is odatemették Mária nővére mellé, a görögtemplom kriptájába. Ismét elsuhant pár esztendő. Geraszim kihivatott Görögországba, hogy bemutassák a görög királynak, az volt a terv, hogy a budapesti görög főkonzul visszahívása után őt fogják kinevezni görög konzulnak. Az udvari estélyeken belebolondult egyik görög hercegnőbe. A hercegnőt máshoz adták feleségül, Geraszim testben-lélekben megtörve érkezett haza, már akkor dúsgazdag ember volt. Nagybátyja, Haris Tivadar édesapjával, Istvánnal együtt a Tivadar által építtetett, a szentesi görög temetőben ma is álló sírboltban pihentek. Nemsokára ő is oda költözött. A család öröklött betegsége, a tüdővész teljes erővel kitört rajta. Temetésén, 1874. év augusztus havában ott volt az egész város, fáklyák sorfala közt vitték le vörös brokátselyemmel bevont valódi aranylábakon pihenő hatalmas érckoporsóját a nyolc fekete ló által vont díshintóra.

A temetés órájára lovasfutár hozott Budapest felől egy hatalmas élővirágkoszorút, széles fehér selyemszalagján valódi aranyhímzéssel, valódi keleti gyöngyökkel messzire csillogott a felirat: „Neked: szeretettel a viszontlátásra”. Hogy ki küldte a koszorút, senki sem tudta, de a gyöngyökkel hímezett királyi korona ott csillogott a szalagon. Most már csak két férfitagja élt a Haris-családnak: Haris János orvos, akinek háza volt a mai Haris-ház elődje, erre a magas, méltóságos őszhajú gentlemanra, mint kisgyermek én is emlékezem. A szekerei épp úgy jártak fábiáni birtokáról, mint azelőtt pár évtizeddel Haris Tivadaré. Beláthatatlan sorban fordultak be az alacsony Görögház udvarára, hogy azután lerakva a szekér terhét, az átelleni kiapun visszainduljon a majorságba. Haris János sem nősült meg, a monda szerint egy angol lady hideg szíve gyűlöltette meg vele az asszonyokat. Fenntartotta orvosi rendelőjét, ahol nagy szakértelemmel, teljesen díjtalanul rendelt minden szenvedőnek. Jó orvos volt, családomban sokszor hallottam emlegetni, mikor egyik gazdag gyerektelen nagynénimről Budapesten lemondtak a professzorok, végső kétségbeesésében Haris doktorhoz fordult, aki pár hónap alatt teljesen kigyógyította. Az öregséget érezvén közeledni, felköltözött egyik palotájába Budapestre, hogy testvéréhez, Pálhoz, a görög konzulhoz közelebb legyen. Ott is halt meg, rengeteg vagyonát öccsére hagyva.

Az utolsó Harist, a konzul fiát már én is ismertem. A mostani Haris-ház építése alatt atyjával többször lejött Szentesre. Többször megfordultak valami jogi ügyiben nagybátyám ügyvédi irodájában.

Szép görög arcélű fiú volt. Olyan kedves, szomorú nagy szemei voltak, mint amilyeneket Geraszim fényképén látok. Egy szerencsétlen szerelem kezébe adta a töltött pisztolyt. A konzul, látva a Haris-család végpusztulását, nagy alapítványt tett halála előtt, amelyet Hariseionnak neveznek.

Még női ágon is kipusztult a híres család, azaz, hogy él még Szentesen egy özvegy, aki nyomorúságosan kézimunkából tengeti az életét, az utolsó Haris leány unoka. Sokszor még betévő falatja sincsen. A szentesi Haris kriptában még egyetlen koporsónak van helye, ahova betehetik ezt a Haris unokát örök nyugalomra. De a hatalmas vagyonból egy fillér járadékot sem húz, mint legalább valami kegydíjat mely megmentené öreg napjaiban az éhenhalástól.

Sokszor elnézegetem Mindenszentek napján a Haris kriptát, ott áll szemben a Kálvária temető hatalmas vaskapujával a görög temetőben, fehér márvány sírkő, Haris Tivadarnak, az építtetőnek nevét még jól el lehet olvasni, a többiekét vagy fel sem írták, vagy lemosta az idő. Szép nemes büszke faj volt, Bizáncból menekült el ősük, mikor II. Mohamed összetörette a

görög császárságot. Számkivetett sorsuk Szentesre dobta és most a Haris-ház lebontásával el fog tűnni az utolsó nyom, az utolsó emlék a szentesi Harisok lakóhelyéről. Egyedül az ősrégi görögtemplom, amelyet ők építettek, őrzi meg emléküket és az a gyommal borított omladozó sírbolt, amelyet bemohosodott, koszorútlan márványsírkövével úgy el tudok nézegetni halottak napján a Kálvária temető gyönyörű vaskapujából.

Gulyás Pap Etelka, Szentesi Napló 1940. március 31

A Harisok

Elszegényedett az egyik Haris-ág. Gyönyörű szentilonai birtokát tönkretette a Tisza árvize, Haris István öt gyermekével, két fiúval és három leánnyal menekült be Szentesre. A büszke földesúr ott kapott lakást a becsületes Vass asztalos házában, a néhai dr. Vecseri Sándor főgondnok háza helyén álló nádas házban. Sokszor hallottam emlegetni a házigazda leányától, Vass Esztertől, özvegy Szathmáry Pálnétól, aki még akkor leány volt, de nekem 93 éves korában beszélt el a vagyont bukott Haris-család akkori életét. A szép daliás két fiút és a három leányt, akik elszegényedésükben is büszke úri gyermekek voltak. Sokat emlegette nagybátyjukat, Haris Tivadart, aki naponként meglátogatta már akkor betegeskedni kezdő testvérét, azért nem vette őket házához, mert nőt egyáltalában nem szívelt a közelében, így nem tűrhette sógorasszonyát sem.

Mikor a rakoncátlan Tisza folyó visszatért a medrébe, Haris István eladta kéményig betáblázott birtokát, vagyona roncsából megvette a Tóth József utcai házat. A nagy kaszás volt az első látogató a régi, úri bútorokkal gyönyörűen berendezett lakásban. Mária pár hónap leforgása alatt ott feküdt a sarokszoa címeres vörös brokát selyemmel letakart ravatalán.

Pár hónap múlva követte az édesapja.

Azután a mai Úri Kaszinó helyén álló ősi Haris-házba látogatott el a Halál, Haris Tivadart is eltemették. Rengeteg vagyonát testvére árvái örökölték. Minden gyermek 40 000 forintot és 400 hold földet kapott. A Haris árvák beköltöztek az ősi Haris-házba. Mikor Haris Tivadar utolsó óráit élte, meglátogatta az akkori görögkeleti lelkészt, beszélgetés közben hirtelen odanézett a nagybeteg az egyik nyitva álló szoba ablakra.

- Tisztelendő úr, — a Haris-család ki fog pusztulni.
- Honnan gondolja ezt nagyságos uram?

- Nézze csak, egy fehér génusz az imént lépett be a szoba ablakon, bal kezében lefelé fordított fáklya, tudom, halálomat fogja jelenteni, a halálunkat, érzem. Ötven év múlva egyetlen Haris sem fog élni.

A lelkész az ablak felé pillantott, nem látott senkit, de a leeresztett hófehér csipkefüggöny vadul meglöbögött, noha szellő se lendült a szép nyári alkonyaiban.

*

Tíz év múlva ugyanazon a helyen, ugyanabban a vörösbrokát selyem baldachinos faragott diófaágyban feküdt az ifjú Haris Tivadar. A francia konzul leányába volt szerelmes, a konzul a találkán érte a fiatalpárt, egyetlen leányát bekényszerítette a kolostorba, a gavallért kikergette a házából. A gőgös Haris fiú kesztyűt dobott a feldühödött apa arcába, de a leányt nem tudta kihozni a kolostorból. Felszentelték apácának.

- A génusz! — mondotta elgondolkozva a Haris fiú, mikor a felszentelésnek hírt vett. Nehány hónap múlva kitört rajta a tüdővész...

Csend volt a mai Kiss Bálint utcában, a Haris-ház előtt vastagon hintett szalma az úton, hogy a jövő-menő szekerek ne háborítsák a nagybeteg nyugalmát. A református templom tornyában megkondult a hírharang. Valakinek halálát jelentette. A lázteli kínos éjszaka után megjelentek a fuldoklási rohamok. Haris Tivadar mosolyogva feküdt a fehérselyem párnákon. Arra a csókra gondolt, amelyet a konzul leányától kapott az örök válás küszöbén.

- Ivette!

Az álom összejátszott a valósággal. A betegszoba ajtaja halkán feltárult, egy fiatal irgalmas nővér lépett be rajta.

- Ivette, – szólalt meg a fiú a kétségbeesés és az öröm vérfagylaló elegyével és eszelős csókkal borult a fiatal apáca kezére.
- Tivadar, eljöttem, ápolni foglak. A nagybeteg fölemelkedett ágyában, az éjjeliszekrény fiókjából kivette a forgópisztolyt.
- Nézd Ivette, a Génusz! – le fogom lőni és őrjöngve lőtt ki a szobaablakon, a második lövés a szobasarkát érte.

A fiatal apáca szomorúan vette ki kezéből a füstölgő fegyvert.

- Hagyd édes az angyalt. Előbb eljött teértem, azután értem fog eljönni, búcsúzni akarok tőled, egyetlen szerelmem, felszívni a tüdőbetegséget, aztán átmenni hozzád abba a szép

ismeretlen fehér világba, ahol a szűz, tiszta érzelmeknek nincsen akadályai többé.

Tivadar édes, jer most már imádkozzunk, el akarom lelkedet készíteni a nagy útra.

Haris Tivadar meghalt azon az éjszakán, vagy talán csak, elaludt szépen, végperceiben is a fuldoklási rohamok közt rámosolygott Ivettére, megcsókolta a feléje nyújtott feszületet.

- A génius! — mormogta, ott áll most is az ablak előtt, a Haris-családnak pusztulni kell.

*

Ez a kárhozatos angyal vezethette Geraszimot is a görög király estélyén Zsófia hercegnőhöz. Egy rövid, de gyönyörű nyár következett. Ott kísérhette Athén romjai között lóháton a szép amazont. A fiatal görög nemes boldog volt, csak a búcsúzáson vette észre, hogy elválaszthatatlanul, halálos szerelem fűzi a hercegnőhöz, akit őszre kelve férjhez adtak az orosz nagyherceghez.

Tivadar halála után négy év múlva a vörösselyem brokát baldachinos nyoszolyába, a legszebb szentesi fiút fektették, akkor is nyíltak az ablak alatt a fehér virágok. Geraszim nagyon szerette a virágokat. Csodálatosan minden reggelre érkezett számára egy gyönyörű virágcsokor, vörös gránát rózsákból, égő keleti szegfűvirágokból, pálmalevelekből fonva és a beteg annyira szerette a virágait. Minden este feje alá tette őket és a virágok oly jól érezték magukat az őket hervasztó lázteli ölelésben. Elkezdtek sugdosni a nagybeteg fülébe epedő sóhajokról, el nem csattant tüzes csókokról, elérhetetlen csillagokról, néma vágyódásáról egy koronás hercegi szívnek...

Az utolsó órákban Geraszim senkit sem tűrt meg maga mellett. Még édesanyját, testvéreit is kiküldte a szobából, azt mondta, hogy csak virágaival kíván beszélni. Virágaival és a fehér Géniusszal, aki akkor is ott állott a nyitott ablak előtt...

Az utolsó Haris, a konzul fia egy teljesen szegény kis polgárleányba volt szerelmes. Nagybátyám irodájában valami jogi ügyben járt többször az apa és fiú. A bácsi irodájában én voltam a helyettes ügyvédsegéd, mint zárdabeli vakációs növendék.

Rég folyhatott már a családban a küzdelem, az apa kétségbeesetten harcolt fia komoly szerelme ellen, a fiú János épp oly makacs elszántsággal védelmezte boldogságát.

- Nézze csak méltóságos uram, szólott az ügyvéd a rögtönzött vitába, látszott, hogy mindenáron villámhárító akar lenni, jobb lenne ezt a kényes dolgot a jövőre bízni.

A konzul hideg, büszke tekintettel nézett végig az ügyvéden.

- Az a leány, válaszolt emelt, határozott hangon, jegyezze meg ügyvéd úr, soha sem lesz Haris János felesége.

Akkor, mondotta csendesen a szép, görög arcélú, szomorú szemű fiú, akkor apám el fog jönni újra az a fehér Génusz, a lefordított fáklyával...

Pár év múlva, egy viharos estén váratlanul megjelent a Harisok budapesti márványpalotájában a Génusz, azt mondják, a konzul felismerte, lekapta a vadászfegyverét a falról és rálőtt, de egyetlen fia, a dúsgazdag, szép fiatal görög nemes az éjszakán föbelőtte magát. Vagy talán senki sem halt meg közülük. Sem Konstantinápoly hős védője, az első menekült Haris, sem a szentesi templomépíttető ősök, sem az utolsó szép Haris fiúk, sem a virágok. Én azt hiszem, mindnyájan élnek odaát, de a sírt azóta fölverte a gyom és a bomladozó sírkő koszorú nélkül áll évről évre.

Gulyás Pap Etelka, Szentesi Napló 1940. április 14

Az átok az utolsó stációhoz érkezett

1850 szeptember 1. Szentes, Munkácsi utca.

Haris Tivadar háza ott állott a mai Kaszinó helyén. Hosszú cserepes ház, végig az utcai fronton, a Kossuth tér felé nézve ugyanolyan épület egyvonalban az utca másik frontján. Az első volt az urasági lakás, a másik, a szembenálló a cselédek háza volt. Hét pompás szoba a régi épületben, selyemmel kárpitozott falak, a cinterem, amely ünnepi alkalmakkor ebédlőnek használtott, halványkék aranyvirágos brokátselyemmel volt behúzva. A diófa szárnyasajtók nehéz bársonnyal átbélelve. Nesztelenül nyíltak hatalmas rézsarkain. A kékselyem falakon az ősök olajfestésű képei. A szekrények roskadásig megrakva ezüst edényekkel. A tölgyfapadlón nehéz perzsaszőnyegek. Az emberek úgy jártak a szobákban, mint az árnyak, a drága puha vastag szőnyeg minden lépést felfogott.

Haris Tivadar a csendet szerette.

A cinterem volt egyúttal a ravatalozó helyiség, ott pihentek meg utolsó útjuk előtt az ilyen alkalomra félretett nehéz vörösbársonnyal leterített hosszú keskeny vörösmárvány asztalon a gazdag büszke Haris ifjúk, Haris leányok, mielőtt elindultak az Örökkévalóságba.

A szalon rózsaszínselyem brokát, álmatagon könnyű finom selyemcsipke függönyökkel, a szoba közepén a milói Vénusz csalódásig hű másolata. Minden sarokban a padlótól a

mennyezetig érő velencei tükör. A hálósobákban hatalmas rézveretes diófaágyak, ott születtek és ott is haltak meg a Harisok.

A hosszú keskeny udvar, parkírozott, két sor öreg platánfa árnyékolta be a homokkal vastagon hintett, virágokkal szegett széles utat. Szemben a Kiss Bálint utcára nyíló kapuval gyönyörű életnagyságú Mária szobor. Díszesen faragott pergola alatt az örökmécs éjjel-nappal égett előtte.

*

1850 szeptember 12.

Haris Tivadar ott ült a vörös mahagóni zongora mellett egy lüktető keleti dalt játszott, nem vette észre, hogy háta mögött halkán kinyílik az ajtó. Belép rajta egy feketehajú, égőszemű karcsú, magas keleti szépség. Kiveszi tokjából a szalon díványon heverő hegedűt, kísérrni kezdi a zongorajátékot.

- Boriska – fordult vissza meglepetten a földesúr –, Boriska, hogy jöttél most énhozzám?
- Mert szeretlek, mert nem tudok élni nélküled...

Páczi Boriska Szentesen született zseniális hegedűművész új Czinka Pannát ígért az országnak. Szegeden játszott fivérével a ritkaszépségű, aranyszőkehajú Páczi Jancsival. Valahogyan összetalálkozott a szentesi földesúrral.

Haris Tivadar túl volt már a negyven éven, de férfias szépsége még nem veszített az értékéből. Ifjúkorának egyetlen szerelme tárgya, az indián hercegnő a föld alatt pihent már. Haris Tivadar került a nőket, annál jobban bolondultak azok utána. A gyönyörű kis primásnő is halálosan beleszeretett.

- Boriska – állott fel a zongora mellől a férfi –, Boriska menj, haza, nem akarlak többé látni!
- Elkergetel, mint egy hitvány ebet?! – jajdult fel a leány.
- El, Boriska. Asszonyod nem tud már megélni az én szívemben. Te utánad százan is bolondulnak.
- Nem kell egy sem.

Haris Tivadar megrendült egy pillanatra. Ilyen nagy szerelmet kell elutasítani azért a halványulni soha nem akaró emlékekért. Csak pillanatnyi volt a habozás, azután keményen, dacosan lépett előre.

- Édes Boriska, te elérhetetlen csillagot kergetel. Ábrándok honába tévedsz, megcsalnak az álmok, mint ahogy engemet is megcsaltak. Azután ki fog hűlni a szíved, mint kihűlt az enyém is, eredj, még nem késő, térj vissza az élet útjára.

Démoni szikra gyűlt ki a leány szemeiben. Elmegyek örökre – mondotta –, elmegyek egyetlen csókod, egyetlen ölelésed nélkül. Nem öleltem még meg az életemben soha férfit és nem is fogok megölelni. Mondod, térjek vissza az élet útjára, – elkéstem. A szívemben megfagyott az érzés a te szavaidra. Elmegyek örökre, maradj te magadra és ne legyen boldog a te ivadékod. Hatalmasok, gazdagok vagytok, vesszen ki a családod, aki pedig megmarad közöttetek, minden kincsét elveszítse, éhen pusztuljon.

*

Az ivadékod – mondotta a budapesti jurátus bálon a szép vasmegyei földesasszony is, aki még a cigányleánynál is jobban szerette Haris Tivadar –, azokat verje meg az Isten, akire egy aranyat is hagysz...

Másnap reggel halva találták ágyában. Valamilyen méreggel megmérgezte magát.

Aztán jött Lakos Eszter. Fábiánban egymás mellett a birtokuk. Eszter öntudatos, komoly leány, délutánonként együtt sétálgattak a nyárfával szegett utakon. Haris Tivadar – mondotta a következő év szeptemberében a leány egy ilyen séta alkalmával –, magába még most is szerelmesek a nők és a legszerelmesebb én vagyok. Furcsa úgy-e, hogy megmondottam, de azért mondottam meg, mert többet nem mondhatom, holnap ilyenkor nem leszek az élők között.

Haris Tivadar felkacagott, tréfás, évődő hangon felelt.

- Hát akkor szép túlvilági álmokat Esztike! Lássá, már nekem nincs szívem, odahagytam Indiába...

Másnap délután futótűzként terjedt el a városban az a hír, hogy a szép gazdag Lakos Eszter beleöltötte magát a fábiáni Pusztatemplom alatt a Kórógy vizébe, egy levelet találtak a parton Haris Tivadarhoz címezve. „Élj boldogul, de átkozott legyen örökséged!”

Szeged alatt is fölvetette a víz egy hónap múlva Páczi Boriska holttestét.

Az átok megfogamzott. Teljesen kipusztult a Haris-család. Az utolsó ivadék, a legszebb fiú, a szép szelíd leányok virágkorukban legtöbb esetben szörnyű tragédiával szállottak a sírba...

Gulyás Pap Etelka, Szentesi Napló 1940. szeptember 29.